

Aydos, S. ve Köksal-Akyol, A. (2020). Velayet kararlarında yürütülen süreç: uzmanlar ne düşünüyor? Ne yapıyor?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 904-930.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 06.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 13.05.2020

VELAYET KARARLARINDA YÜRÜTÜLEN SÜREÇ: UZMANLAR NE DÜŞÜNÜYOR? NE YAPIYOR?¹

The Process About the Custody Decisions: What Are Experts Thinking? What Are Experts Doing?

Sebahat AYDOS*

Aysel KÖKSAL AKYOL**

* Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4587-3353, sebahatcalis@hotmail.com

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1500-2960, koksalaysel@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada çocukların velayetine karar verme sürecinde görevli uzmanların velayete ilişkin değerlendirme sürecini nasıl yapılandıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden temel yorumlayıcı desen üzerine kurgulanmıştır. Çalışma grubunu velayete ilişkin değerlendirme raporu hazırlayan ve kartopu örnekleme metodu ile seçilen beş uzman oluşturmuştur. Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada, veri toplama aracı olarak 'Görüşme Formu' kullanılmıştır. Çalışma sonucunda adliye sistemi içerisinde velayet raporlarının hazırlanmasına ilişkin farklılıkların olduğu, uzmanların çalışma şekillerinin, raporu yazan uzman sayısının, değerlendirme sürecinde yardımcı kaynaklardan faydalanma durumlarının ve raporu hazırlama biçimlerinin mahkemeden mahkemeye değiştiği, bu değişikliğe bireysel farklılıkların yanında mahkeme hâkiminin bakış açısının neden olduğu bulguları elde edilen sonuçlar arasındadır. Bunun yanı sıra velayete ilişkin kararda uzmanların yalnızca kanaat bildirdikleri, son sözü söyleme yetkisinin hâkimlerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzmanlar her ne kadar çocuğun gelişimini ve çocuğun katılım hakkını velayete ilişkin karar verme sürecinde önemsediklerini iddia etseler de çocuğun gelişimsel değerlendirmesine ve çocuğun gelişimsel özelliklerinin kanaati etkileme biçimine yer verilen bir bulguya rastlanmamıştır. Çocuğun katılım hakkı da bu bağlamda yalnızca büyük yaş grubu çocuklarla yapılan görüşmelerde karara etki etmektedir. Aynı zamanda uzmanlar yardımcı kaynak verilerini ve ev ziyaretlerini genel olarak önemsiyor olsalar da sistemin uygun olmaması nedeniyle bu tarz bilgilere ulaşamamaktadır.

Anahtar kelimeler: boşanma ve çocuk, uzmanlar, velayet

¹ Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal the ways in which the experts make sense of the custody evaluation process in the process of deciding custody of children. The study is based on the basic interpretive design, one of the qualitative research methods. The study group consisted of five experts who prepared a custody evaluation report and were selected by the snowball sampling method. In the study, which used the interview technique, 'Interview Form' was used as the data collection tool. As a result of the study, there are differences in the preparation of custody reports within the judicial system; the manner in which experts work, the number of experts writing the report, the availability of ancillary resources in the evaluation process, and the manner in which the report is prepared vary from court to court; the findings of this change rather than individual differences are the results of the court judge's point of view. In addition, it was concluded that the decision about custody was only the opinion of the experts and that the judges had the authority to say the last word. Although the experts claim that they care about the child's development and the right to participate in the decision making process, there is no evidence that the developmental evaluation of the child and the way that the child's developmental characteristics affect opinion are included. The child's right to participate also affects the decision only in interviews with older children. At the same time, although experts generally care about auxiliary resource data and home visits, they cannot access such information because the system is inappropriate.

Key words: custody, divorce and child, experts

GİRİŞ

Aile; kişilerin dünyaya geldikleri andan itibaren içerisinde var oldukları toplumun yaşam tarzını öğrendiği, insanların yaşamlarına devam edebilmesi için ihtiyaç duyduğu bakım ve desteklerin sunulduğu, bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağını öğrenildiği ve bireyin öğrendiği bu öğretileri kendi oluşturduğu aileye yeni katılacak olan bireylere aktardığı, durağan olmayan sosyal bir olgudur. Aile hem bireyin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişiminin doğal koşullarını sağlar, hem de toplumun sosyal temellerinden birini oluşturur (Yapıcı, 2010; Bayer, 2013; Akyüz, 2015). Aynı şekilde çocuk, ailenin içinde dünyaya gelir ve bu çevrede edindiği deneyimlerle biçimlenir ve gelişir (Akyüz, 2015). Fakat aile kavramının devamlılığının yaşam boyu sağlanması her aile için mümkün olmamaktadır. Devamlılığın sağlanamaması sonucu ortaya çıkan durumlardan biri ise hem hukuki hem de toplumsal açıdan 'boşanma' olarak nitelendirilmektedir.

Boşanma, toplumsal yaşam içerisine çok uzun zaman önce girmiş olan ve fakat hem dünya hem de ülkemiz gündeminde giderek yoğunlaşan bir kavramdır (Bilici, 2014). Toplumsal bir bakış açısıyla boşanmayı "eşler arası ayrılık" olarak değerlendirip, normalleştirmek bazı spesifik olaylar açısından zaman zaman düşünülebilir olsa da bu sonuç boşanma kavramını fazlasıyla basite indirgemek olur. Çünkü boşanma yalnızca evli olan bireyleri değil, onlar tarafından kurulan ailenin diğer bireylerini ve ileride aile kuracak olan çocukları da doğrudan etkilemektedir (Tatlıoğlu ve Demirel, 2016).

Boşanma durumunda süreçten en çok etkilenecek olan bireylerin başında karı-kocanın ortak çocukları gelmektedir. Her ne kadar evlilik birliği içerisinde çok fazla önemsenmese de boşanma kavramı ile birlikte hem ebeveynlerin hem de çocuğun hayatına bir de velayet kavramı girmektedir. Velayet küçüklerin, bazı durumlarda ergin kısıtlı çocukların kişiliğine, mallarına özen göstermek ve onu temsil etmek konusunda ebeveynlere yüklenen görevlerle, bunların çocuğun yararına uygun biçimde yerine getirilmesini sağlayan yetkileri içeren ve yalnızca çocuğun korunması amacını güden ve bunlara ilişkin hak ve sorumlulukları içeren kurumdur (Akyüz, 2015). Velayet, ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluklarının ve yetkilerinin tamamını kapsamaktadır (Kiremitçi, 2014). Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda ise velayete sahip olmayan ebeveyn, çocuğa ilişkin hiçbir hakkını kullanamaz ve velayete sahip olan ebeveyne müdahalede bulunamaz (Kiremitçi, 2014). Bu nedenle boşanan çiftlerin ortak çocuğu olması durumunda süreç zorlaşır ve çocuğun velayetinin kimde kalacağı ciddi oranda sıkıntılı ve ancak hukuksal çözümlerle sonuçlanabilir (Polat ve Güldoğan, 2015). Velayet düzenlemeleri ile ilgili kararlar, ebeveynler arasında resmi prosedürler yoluyla verilen kararlardan, gayri resmi olarak yapılan anlaşmalara kadar uzar ve bu süreç çocuk reşit olana kadar bir döngü içerisinde devam eder (Kelly ve Lamb, 2000).

Ebeveynler arasında karşılıklı anlaşma mümkün olduğunda kararın kabul süreci, konuyla ilgili herkes için psikolojik ve duygusal olarak daha kolay olsa da çocuğun yüksek yararının ailenin dışındaki birisi tarafından korunması gerekmektedir (Alexander 1977). Bu nedenle hâkimler, karar verme sürecinde doğru sonuca ulaşabilmek adına kendisine danışmanlık yapmak üzere hem çocuklar hem de ebeveynlere ilişkin değerli bilgiler elde edebilecek kapasitede bir uzman atayabilir ve kararını büyük oranda bu uzmanların yaptığı önerilere dayandırabilir (Alexander, 1977). Böylece yasal mekanizma daha sağlıklı kararlar verebilir (Otto vd., 2000). Bu sebeple velayete ilişkin karar verme sürecinde görev alan uzmanların konumu önem taşımaktadır.

Velayete ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler, bir aile mahkemesi sisteminin parçası olan nitelikli bireyler veya ekipler tarafından özel olarak gerçekleştirilir (Martindale, 2007). Farklı ülkelerin velayete ilişkin değerlendirmelerde uzmanlara biçtikleri rollerde farklı uygulamaları bulunmaktadır. Ülkemiz hukuk sistemine baktığımızda boşanma durumunda çocuğun velayetinin kime verileceğine ilişkin karar hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Ancak ülkemizde de hâkimlerin konusunun uzmanı kişiler tarafından destek alabilecekleri ilgili mevzuatla düzenlenmiştir. Aile Mahkemelerinin olduğu yerlerde mahkemece doğrudan istihdam edilen, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev

ve Yargılama Usullerine Dair Kanunu (2003)'nda belirtilen uzmanlar (sosyal çalışmacı, psikolog ve pedagog) tarafından parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verilme sürecinde velayet raporları hazırlanmaktadır. Uzman istihdam edilmeyen durumlarda ise 5395 sayılı çocuk koruma kanununun (e) bendinde yer alan "sosyal çalışma görevlileri" (sosyal çalışma görevlisi: psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları) ilgili mahkeme tarafından görevlendirilebilir ve velayete ilişkin değerlendirme raporu hakimler tarafından talep edilebilir. Bu kapsamda görevlendirilen uzmanlar çocukların velayetinin kime verilmesinin uygun olacağına ilişkin hâkime öneri niteliğinde kanaat bildirirler.

Velayetin kime bırakılacağına ilişkin değerlendirme yapan uzmanlar davalarda velayet kararlarının yapı taşı oluşturmakta ve bu sayede varlıklarının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Buz vd., 2015). Velayete ilişkin uzman değerlendirilmesi mahkeme için ek bilgi kaynağı sunmakta ve mahkemeye, çocuğun yararına olan şeyler konusunda hâkimin kolayca erişemeyeceği bir perspektif sağlamaktadır. Bu sayede verilen kararın da adilliği artar (APA, 1994).

Uzmanların sürece olan katkısı tartışılmayacak düzeyde önem arz etmektedir. Uzmanların velayet sürecini yöneten en önemli etken oldukları varsayıldığında velayete ilişkin sürecin başından sonuna kadar uzmanların bakış açısıyla nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulmasının, çocuğun yüksek yararının en iyi şekilde korunabilmesi adına gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda sürece fiilen dahil olan uzmanların görüşleri çocuğun velayetine ilişkin kararlarda çocuğun yüksek yararının korunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Öyle ki süreci yöneten uzmanların karşılaştıkları vakalar, elde ettikleri deneyimler, belirlediği sorunlar ve uygulamaya yönelik çözüm önerileri, velayete ilişkin değerlendirme sürecinin doğru şekilde yapılandırılmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda ülkemiz aile mahkemelerinde görevli olan uzmanların velayete ilişkin değerlendirmelere yönelik nasıl bir bakış açısına sahip oldukları, sürecin onlar açısından nasıl işlediği, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmada boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verme sürecinde aile mahkemelerinde görevli uzmanların velayete ilişkin değerlendirme sürecini nasıl yapılandırdıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Boşanma nedeniyle parçalanmış ailelerde çocukların velayetine karar verilme sürecinin uzman görüşlerine dayalı olarak incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmanın modeli nitel araştırma yöntemlerinden temel yorumlayıcı (basic interpretive design) desendir. Temel yorumlayıcı desen nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, bu desendeki araştırmalar olayların anlamlarının nasıl yapılandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçlar (Merriam, 2015).

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik bulguları: Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, araştırma ile gerçek arasındaki doğru orantı ile ilgilenir (Merriam, 2015). Bu kapsamda nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik, inandırılabilirlik, aktarılabilirlik, onaylanabilirlik ve sağlamlık olarak dört başlık altında toplanır (Lincoln ve Guba 1985). Araştırmada bulguların sağlamlığının ve inandırılabilirliğinin sağlanması için akran/uzman bilgilendirmesi yöntemine başvurulmuştur. Çalışmaya ilişkin hazırlanan görüşme soruları yedi uzman ile paylaşılmış ve görüşleri doğrultusunda revize edilmiştir. Bunun yanı sıra farklı bir araştırmacı ile bulgular ve sonuçlar paylaşarak bu bulgulardan bu sonuçlar çıkar mı? sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmanın aktarılabilirliğinin sağlanması için görüşmelerde ses kaydı alınarak verilerin eksiksiz olarak programa aktarımı sağlanmış ve yorumlamalarda bağlam tanımlanarak görüşlere ilişkin ayrıntılı ve zengin betimlemelere yer verilmiştir. Onaylanabilirlik için ise katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar okuyucuya sunulmuştur. Bunun yanı sıra verilerin güvenilirliğini ortaya koyabilmek adına kodlayıcılar arası güvenilirliğe bakılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda kodlayıcılar arası güvenilirlik değeri .84 çıkmıştır. Güvenilirliğin .70 ya da daha fazla çıkması ile verilerin güvenilir bir biçimde ölçüldüğü sonucuna varılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu velayete ilişkin değerlendirme raporlarını yazan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan beş uzman oluşturmuştur. Çalışmada kartopu örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmaya gönüllü olan uzmanlardan başka bir gönüllü önermeleri istenerek görüşme yapılacak olan uzmanlar belirlenmiştir.

Çizelge 1. Görüşme Yapılan Uzmanların Demografik Bilgilerine İlişkin Dağılımlar

	Kadın		Erkek	Toplam
Cinsiyet	4	1		5
	Pedagog	Psikolog	Sosyal Çalışmacı	Toplam
Meslek	1	2	2	5
	1-2 Yıl	3-5 Yıl	10 Yıl ve üzeri	Toplam:
Tecrübe yılı	1	2	2	5

Çalışma grubunu oluşturan uzmanların dördü kadın, biri ise erkektir. Görüşme yapılan uzmanların aile mahkemelerinde istihdam edildikleri kadrolara bakıldığında iki tanesinin psikolog, iki tanesinin sosyal çalışmacı ve bir tanesinin pedagog olduğu görülmektedir. Uzmanların deneyimlerine ilişkin elde edilen bilgiler ise iki tanesinin 10 yıl ve üzeri, iki tanesinin üç-beş yıl arası, bir tanesinin ise bir-iki yıl arası tecrübesi bulunduğu yönündedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli alan yazın taramasının ve çalışan meslek elemanlarından fikir alınmasının ardından taslak bir Görüşme Formu hazırlanmıştır. Bu Görüşme formu görüşmeyi yarı yapılandırılmış bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmış 18 temel sorudan oluşmaktadır. Bu sorular görüşmenin niteliğine göre görüşme esnasında arttırılmış ya da azaltılmıştır. Hazırlanan Görüşme Formu içerik geçerliği bakımından değerlendirilmek üzere yedi uzmanın görüşüne sunulmuştur (nitel araştırma yöntemleri üzerine çalışan bir uzman, çocuk gelişimi alanında çalışan üç uzman, eğitim bilimleri alanında çalışan bir uzman ve velayete ilişkin değerlendirmelerle ilgili çalışan iki uzman). Uzmanlardan gelen geri dönüşler değerlendirilerek Görüşme Formu'na son hali verilmiş ve kullanıma uygun hale getirilmiştir. Görüşme formunun içeriğinde uzmanların demografik özelliklerine, velayete ilişkin rapor hazırlama süreçlerine, rapor hazırlama aşamalarında harcadıkları zamana, en çok zorlandıkları alanlara ve bu alanlarda kullandıkları çözüm yollarına, velayete ilişkin karar verme sürecinde önemsedikleri faktörlere, velayete konu çocuğun gelişimi ve çocukların gelişiminin raporlara olan etkisine, farklı disiplinlerin raporlara etkisine, hazırladıkları raporların benzerliklerine ve farklılıklarına, raporların içeriğine ve rapor yazma sürecinde değiştirmek istedikleri durumlara ilişkin sorulara yer verilmiştir. Görüşme sürecinde görüşmenin içeriğine göre gerekli görülen “sondaj sorular” eklenerek derinlemesine veri toplanması sağlanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Öncelikle çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'na 27.11.2016 tarihinde başvuruda bulunulmuştur. Yapılan değerlendirme sonucunda Ankara Üniversitesi Etik Kurulu 23.01.2017 tarih ve 2 sayılı toplantısında 21 numaralı kararında çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Aile mahkemeleri bünyesinde uzman olarak görev yapan, velayet raporları hazırlayan ve çalışmaya dâhil olma konusunda gönüllü olan beş uzmanla gerekli bilgilendirmelerin yapılmasının ardından görüşmeler yapılmıştır. Sayı çalışma başlangıcında herhangi bir şekilde netleştirilmemiştir. Gönüllü olarak çalışmaya katılım sağlayan uzmanlara kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır ve veriler kendini tekrar etmeye başladıktan sonra veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Uzmanlara öncelikle araştırmacının amacına yönelik bilgi verilmiş, verilerin gizliliğine ilişkin doğru ve gerçek bilgiler paylaşılmıştır. Ses kaydı almaya izin verilmesinin ardından uzmanlarla görüşme yapılması uygun görülmüştür. Uzmanın çalışmayı kabul etmesinin ardından hazırlanmış olan gönüllü onam formu karşılıklı olarak imzalanmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Uzmanlarla yapılan ilk görüşmelerde bilgilendirme yapılmış, sonrasında uygun oldukları tarih ve saat dilimi için randevu alınmıştır. Uzmanlarla adliye içerisinde, kendileri tarafından uygun görülen mekânlarda görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Görüşmelerin her biri ortalama 25 dakika (en az 19, en fazla 33) sürmüştür.

Verilerin Analizi

Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ses kayıtlarının deşifre edilmesinin ardından analiz edilmek üzere nitel analiz programına (N-Vivo) aktarılmış ve metinler, anlam bütünlükleri parçalanarak ve metinden sürekli önermeler oluşturularak betimsel analiz edilmiştir. Bu analizde ilk olarak bütün veriler satır satır kodlanmıştır. Bu kodlardan analiz birimleri oluşturulmuştur. Analiz birimleri merkezi temalara, merkezi temalardan açıklayıcı temalara dönüştürülerek oluşan örüntüler ve farklılaşmalar yorumlanmış ve raporlaştırılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda bulgular dört tema altında toplanmıştır.

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular; değerlendirme sürecine genel bakış, veri toplama süreci, karar verme süreci ve yaşanan sıkıntılar/çözüm yolları başlıkları altında sunulmuştur.

Değerlendirme Sürecine Genel Bakış:

Velayet dosyalarının uzmanlara ön inceleme aşamasındayken ya da devam eden davalarda ara karar olarak hakimler tarafından yönlendirilmektedir. Uzmanlar, geliş sıklığı değişkenlik gösterse de aylık ortalama yirmi civarı dosyaya ilişkin rapor hazırladıklarını ifade ederek, ülkemizde boşanma davalarına ilişkin artışa bağlı olarak gün geçtikçe kendilerine yönlendirilen dosyaların da artış gösterdiğini eklemiştir. Uzmanların raporlar için harcadıkları süreye bakıldığında her birinin birleştikleri nokta harcanan sürenin rapordan rapora değiştiği yönündedir. Ancak uzmanlar ortalama olarak görüşmeler, tartışma ve rapor yazım aşamalarının toplamının bir iş gününü aldığı, zaman zaman da geçtiğini dile getirmiştir. Görüşmelerin ne kadar sürdüğüne bakıldığında ise her bir görüşme bir saatten az, iki saatten de daha fazla sürmemektedir. Mahkemelerde tek meslek elemanı olarak çalışan uzmanlar raporlarını bireysel olarak oluşturmakta, üç meslek elemanının beraber çalıştığı mahkemelerde ise her bir meslek elemanı kendi alanına ilişkin veri toplamakta ve ardından aralarında bir görüşme yaparak karara ilişkin kanaat oluşturmaktadır. 3. katılımcı bu durumu “...Görüşmeleri yaptıktan sonra; şimdi biz üç kişi çalışıyoruz her mahkemede bu böyle değil bir tane pedagog var, ben psikoloğum, bir tane sosyal hizmet uzmanı arkadaşımız var. Gittiğimiz yerde anne, baba, çocuk işte kim varsa herkes ayrı ayrı görüşmelerini yapıyor. Ayrı odalarda notlarımızı notlarını herkes kendi geçiriyor sonra oturuyoruz birleştiriyoruz, değerlendirmeyi de birlikte yazıyoruz ve bu şekilde raporu tamamlıyoruz... (Erkek-Pedagog-36)” şeklinde ifade etmiştir. Bazı uzmanlar görüşmelerin hemen ardından raporlamaya geçerken bazıları görüşmelerin ardından hemen raporu yazmayı tercih etmemektedir. Bu uzmanlar hem dinledikleri bilgileri sorgulamak için kendilerine, hem de iddialarını ispatlamaları için taraflara zaman tanımak amacıyla bu yöntemi kullanmaktadır. Ancak bu durumun dezavantajı olarak süreci uzattığına ilişkin bilgi uzmanlar tarafından eklenmiştir.

Genel örüntüye göre uzmanların değerlendirme süreçleri öncelikle dosya inceleme ile başlamakta, sonrasında gerekli görüşmeler yapılmakta ve son olarak rapor yazılmaktadır. Ancak bazı uzmanlar dosya inceleme sürecini ebeveyn görüşmelerinin sonrasına ertelenmektedir. Bunun sebebi, uzmanların zihinlerinde dosyaya ilişkin bir ön yargı oluşturmadan önce tarafların iddialarını bireysel olarak dinlemeyi tercih etmeleridir. Uzmanlar, görüşmeleri genel olarak adliyede gerçekleştirmektedir. Ev ziyaretleri ise nadiren yapılmaktadır.

Raporların içeriğinde olması gereken bilgilere ilişkin uzman görüşlerine baktığımızda; ebeveynlerin ayrı ayrı olarak yaşadıkları süreç, sosyal destek mekanizmaları, sosyoekonomik durumları, yaşam tarzları, ebeveynler ve çocuklarla ayrı ayrı yapılan görüşmelerin özeti, ev ziyareti durumunda eve ilişkin bilgiler, ebeveynlerin güçlü ve zayıf yönleri, ebeveyn çocuk ilişkileri, demografik bilgiler ve değerlendirme gibi başlıkların yer aldığı görülmektedir. Ancak bu başlıklar uzmandan uzmana ve rapordan rapora farklılaşmaktadır. Uzmanların ifadelerine göre adliye sisteminde genel bir rapor standardı olmamakla birlikte uzmanların kendileri için de oluşturdukları bir standart bulunmamaktadır. Yazılan raporların içeriği, incelenen ve veri elde edilen alanlara göre değişebilmektedir. Ek olarak raporların standartlaşmasına ilişkin elde edilen diğer bilgilere bakıldığında bütün uzmanlar raporların doğrudan standartlaştırılabilecek olan bir içeriğinin olmayacağını bastırarak dile getirmiştir. 3. katılımcı “...Her vaka birbirinden o kadar farklı ki bir şablon oluşturamıyorsunuz; çünkü ailenin yaşantısını, o insanların yaşam biçimini, her türlü tutum ve davranışını öğrenmek zorundasınız ve hepsi birbirinden o kadar farklı ki bu nedenle dosya numarası tarafların adı şu soyadı bu, dosya başlıkları dışında hiçbir bilgiyi standartlaştıramıyorsunuz. İmkânsız, farklı aileler, farklı ihtiyaç ve düşünceler, insanlar... (Kadın-Psikolog-37)” şeklinde ifade etmiştir. Ancak uzmanlar standartlaşmanın olmayacağını sebebini dosyaların tamamının biricik olması, her dosyanın farklı ihtiyaçlarının olması şeklinde tanımlamıştır. Uzmanlara göre rapor düzeni ve üst başlıklar standartlaştırılabilir, veri toplamaya ilişkin bazı başlıklar zorunlu tutularak diğer yardımcı kaynak verilerine ilişkin ihtiyaç analizi sonucunda rapor içeriğine ekleme yapılabilir.

Veri Toplama Süreci:

Uzmanların değerlendirmelerinde kilit noktayı oluşturan veri görüşmeleridir. Öncelikle ebeveynlerle ve mümkünse velayete konu çocuklarla adliye ortamında görüşmeler yapılır. Ebeveynlerle yapılan görüşmelerin ne derece sağlıklı olduğu konusunda yapılan yorumlara bakıldığında; genelde velayete ilişkin sürecin bir ‘kazan-kaybet’ durumuna dönüşmesi sebebiyle ebeveynler tarafından görüşmelerin manüplasyona açık bir hale getirildiği uzmanlar tarafından düşünülmektedir. Bu nedenle bazı uzmanlar okul yetkilileri, kök aile (eşlerin doğup büyüdüğü ve evlenene kadar bağlı oldukları; anne, baba ve kardeşlerden oluşan aile) ya da bakıcı gibi ilişkiye birinci derecede şahit olan kişilerle görüşülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ancak edinilen bulgulara göre ebeveyn ve çocukla yapılan adliye ortamındaki görüşmeler dışındaki görüşmeler maalesef istisnadır. Uzmanlar gerçekleştirdikleri görüşmelerde detayların hakimler

üzerinde netleştiği konusunda fikir birliğindedir. Ev ziyaretini rutin olarak gerçekleştiren uzmanlar nadiren bulunmaktadır. Bunun sebebi de yine beraber çalıştıkları hakimın talebidir. Genel örüntüde ise; dosyaya ilişkin bilgi edindikten sonra ya da sürecin farklı bir kısmında uzman ev ziyareti yapmayı gerekli gördüyse, ziyareti gerçekleştirebilmek için, detaylı ve gerekli açıklamaları ortaya koyarak hakimi ikna etmek zorunda kalmaktadır. 1. katılımcı “*...Bizim hakimimiz bu konuda adliye dışı görüşmeleri çok istemiyor ama bazı dosyalar için durum kritik olduğunda bunun gerekçelerini anlattığımızda kabul ettiği zamanlar oluyor. Kabul ederse örneğin; okula gidiyorum okulda görüşüyorum ya da ev ortamında gözlemlemek istiyorum ya da bakımından sorumlu üçüncü şahıslar varsa ana sınıfı ya da kreşe gitmiyor olabilir ama evde bir başka yetişkin sorumlu olabilir. O zaman onlarla da görüşüyorum, bir görüşme takvimi hazırlıyorum kendimize göre belirliyoruz, o konuda esneğiz ve herhangi bir sınırlamamız yok...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41).*” şeklinde süreci aktarmıştır.

Uzmanlar ebeveyn ve çocuk görüşmeleri dışında yardımcı kaynak verilerinin gerekliliği konusunda farklı fikirlere sahiptir. Bazı uzmanlara göre görüşme yapılacak olan kişilerin seçimi konusunda hassas olunması gerekmektedir. Fazla gereksiz ve kalabalık bilgi yalnızca zaman kaybına neden olmakta, ancak kilit kişilerle yapılan görüşmeler sürece ilişkin önemli detaylar sunmaktadır. Bazı uzmanlar kesinlikle ev ziyareti yapılması ve yardımcı kaynaklardan bilgi toplanması gereklilikleri üzerinde dururken, yardımcı kaynak ihtiyacının rapordan rapora ciddi farklılık gösterdiğini, bazı raporlarda ebeveynlerle bile görüşmeye ihtiyaç duyulmazken, bazı raporlarda ciddi yardımcı kaynak taraması yapılmasının gerekli olduğunu belirten uzmanlar bulunmaktadır. Ev ziyaretleri için yapılan tanımlamalarda evi görmek bu rapora ilişkin kararı değiştirir mi? sorusunun cevabının evet olarak alındığı durumlarda elzem olduğu dile getirilmiştir. 4. katılımcı “*...Yardımcı tanık ile görüşmek istiyorum. Yardımcı tanık dediğimiz çocuğun akrabaları, dede, anneanne falan. Herkesle görüşürsem bu süreç bitmez. Önemli olan gerekli kişilerle görüşmek. Özellikle çocuğun hayatında aktif rol alan bakıcı pozisyonunda olması gereken bir kişi varsa ben onunla görüşmek istiyorum...(Kadın-Psikolog-28)*” şeklinde talebini ifade etmiştir. Ancak uzmanlara göre yardımcı kaynak taraması bir standarda kavuşamaz, rapor bazlı değerlendirilmesi gerekir. 5. katılımcı “*...Ev ziyareti yapıp yapmama konusu iki şeye bağlı; birincisi evde bizim görmemizi gerektiren özel bir durum var mı? Çünkü bizim standart incelememizde ev ziyareti yok. Çünkü çok fazla dosya yükü var yani o, bu koşullar altında olamıyor özellikle sıkıntılı birtakım şeyler varsa ihmal iddiaları varsa ben ev ziyaretleri yapmayı tercih ediyorum. Bu ziyaretler, ev*

görüşmesi dâhil en fazla iki görüşme yapabiliyorum fazlası olmuyor...(Kadın-Psikol-37)” diyerek düşüncelerini açıklamıştır.

Uzmanların tamamı çocuğun gelişimsel durumunun velayete ilişkin değerlendirmelerde önemli bir unsur olarak kullanıldığını dile getirmiştir. Uzmanların çocuğun gelişim düzeyini belirlemek için kullandıkları yöntemlere gelindiğinde, bu uzmandan uzmana farklılık göstermektedir. Çocuğa ilişkin değerlendirme yaparken uzmanlar yeterlilikleri olsa dahi çocuğa ilişkin test, envanter vb. materyallerin kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine çocuğa ilişkin uygun görüşme yöntemleri kullandıkları, açık uçlu sorularla görüşmelerini detaylandırmayı tercih ettikleri ortaya çıkan bulgular arasındadır. Uzmanlar genel olarak yapılandırılmış ortamların oluşmadığı zamanlarda, küçük yaş çocuklar ile iletişim kurmakta zorlanmaları sebebiyle fazla görüşme yapamadıklarını, küçük yaş çocuklarla genelde resim yapmalarını istediklerini belirtmişlerdir. 2. katılımcı *“...Aslında ciddi bir uyarın eksikliği ve gelişim geriliği gözleniyor. Benim elimin altındadır Denver yaparım ama enderinadiretten, çok mümkün olmuyor çünkü daha çok ilişkilerine bakmaya çalışıyorum, test kullanmıyorum genelde resim çizdiriyorum...(Kadın-Psikol-37)”* şeklinde kendini ifade etmiştir.

Karar Verme Süreci:

Elde edilen bulgulara göre uzmanların karar verme kriterlerine bakıldığında birçok parametrenin önemli olduğu bulgusu ortaya çıkmaktadır. Ancak uzmanların veri toplarken ortak olarak değindikleri en genel nokta aile öyküsü alma konusudur. Süreç içerisinde değerlendirmenin olmazsa olmaz başlığı olarak tanımlanan aile öyküleri, uzmanların tamamı tarafından önemsenmektedir. Çocuğun gelişimi, ebeveynlerin sosyal destek mekanizmaları, çocuğun talebi, sosyoekonomik durum, ebeveynlerin eğitim durumları genel anlamda tüm raporlarda uzmanların değerlendirmeye aldıkları parametreler olarak tanımlanmaktayken, uzmanların kullandıklarını ifade ettikleri standart parametrelerden ayrışan başlıklar; ebeveyn-çocuk gözlemleri, davacı ve davalının ebeveynlik yetileri, çocuk odaklı kararlara bakış açıları, ebeveynlerin çocuğun haklarını koruma potansiyelleri, ebeveynlerin evlilik birliği içerisinde aldıkları sorumluluklar, tarafların velayete ilişkin isteklerinin altında yatan gerçek nedenler gibi daha spesifik başlıklardır. Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda ayrışan başlıklar olmasının iki sebebi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi raporun içeriğinde o başlığa ihtiyaç duyulmamasıdır. İkincisi ise uzmanın bu verileri toplamaya gerek duymamasıdır.

Uzmanlar tarafından karar verilme sürecinde değerlendirmeye alınan başlıklardan biri ebeveynlik kapasitesidir. Çocuğun yüksek yararı paradigmasının aktif rol aldığı karar verme sürecinde bu konuya ilişkin umutlarının kırıldığını belirten uzmanlar, taraflardan genel olarak kötünün iyisini seçmeye çalıştıklarını dile getirmiştir. Uzmanlar çatışmalı boşanma sürecine dahil olan ebeveynlerin, ebeveynlik kapasitelerine ilişkin genel anlamda olumsuz algıya sahiptir. Bu sebeple uzmanlar her iki ebeveynin de çocuğun yüksek yararını tam karşılama ihtimalleri olmasa da en iyi karşılayabilecek olanı tercih etmek zorunda oldukları belirtilmiştir. Uzmanlardan birinin bahsettiği bir nokta Türk adalet sisteminde her ne kadar çocuğun yüksek yararı kavramı velayete ilişkin kararlarda çatı kavram olarak nitelendirilse de özellikle hakimlerin bakış açılarının etkisi sebebiyle “kritik yıllar” paradigmasının hala ön planda olduğudur. 4. katılımcı bunu “...*Biz aslında “best interest” paradigması olarak çocuğun yüksek yararını kullanıyor gibi görünsek de “tender years”ı kullanıyoruz. Yani kritik yıllar kullanıyoruz aslında kimsenin birbirine söyleyemediği bu. Yani “best interest” te bir cinsiyet ayrımı yapılmaz anne-babaların arasında ama bizde aslında bu yapılıyor..(Kadın-Sosyal Çalışmacı-25).*” şeklinde dile getirmiştir.

Uzmanlar velayete ilişkin karara varırken çocuğun gelişiminin önemli olduğu konusunda fikir birliğindedir. Bu yüzden çocuğun gelişim düzeyinin boşanma öncesi nasıl olduğunu önemsediklerini dile getirmişlerdir. Bu süreçte uzun vadeye yönelik fikir edinmek zorunda olduklarını ifade eden uzmanlara göre, çocukların kısa vadede iyi zaman geçirmesinden ziyade ileri süreçlerde çocuğun gelişimini doğru olarak destekleyeceği algısını oluşturabilen ebeveyn velayet için tercih edilmektedir. Ancak böyle durumlarda zaman zaman ebeveyn koşullarının yeterli olmaması sebebiyle sağlık ve eğitim tedbiri gibi çeşitli tedbirlere başvurmak zorunda kalabildikleri ifade edilmiştir.

Uzmanlar değerlendirme yaparken fikrine başvuru olan çocuğa ilişkin de gelişimsel bilgiler toplama ihtiyacı duymaktadır. Bunun bir sebebi uzmanların kendi geleceğine ilişkin fikir belirten çocuğun talebinin değerlendirme sürecine ne kadar etki edeceğine çocuğun gelişimi ile paralel olarak karar vermeleridir. Ancak bu duruma nasıl karar verdikleri sorulduğunda uzmanlar spesifik yöntemlerden bahsetmemekte, daha yüzeysel ve genel geçer yöntemleri kullandıklarını ifade etmektedir. Bir diğer sebep ise çocuğun kendi fikirlerini mi ilettiği yoksa ebeveynlerinin etkisi altında, olup olmayışının ve görüşme esnasında dile getirdiği kavramları anlama ve yorumlama yetisine sahip olup olmadığının değerlendirilmesidir. 3. katılımcı “...*Birileri yönlendirmiş mi çocuğu, kullandığı kelimeler yaşına uygun mu, kullandığı kavramın anlamını biliyor mu? Velayet diyor mesela velayet*

diye neye dediğini soruyoruz...(Kadın-Psikolog-37)” ifadesiyle bunun gerekliliğini açıklamıştır. Bir de bunun yanı sıra uzmanların bahsettiği bir diğer konu özellikle ergenlik dönemindeki çocuklarda görülen “daha rahat” ebeveyni tercih etme durumudur. Bu sebeple uzmanlara göre çocuğun tercihlerinin altındaki nedenler detaylı bir şekilde anlaşılmalıdır ki çocuğun yüksek yararını zedeleyecek bir karar vermeleri engellenebilsin.

Değerlendirmenin karar verme sürecinde uzmanlar arasında farklılaşan bir durum da karara ilişkin beyandır. Bu sürece yönelik karar uzmandan uzmana ilk raporda kanaat bildirme ya da ilk raporda araya kişisel ilişkinin sıklaştırıldığı ve test edildiği bir dönem koyarak sonrasında yeniden bir değerlendirme yapma şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İki ebeveyn arasındaki ilişkinin boyutunun değerlendirilmesinin gerekliliğine vurgu yapan uzmanlar, bu ilişki sağlıklı bir hal almadığı sürece velayete ilişkin değerlendirme yapmanın gerekli olmadığını savunmaktadır. Buna yönelik gerekçeleri ise böyle bir durumda uzmanlar tarafından, durumun sürekli karşı dava açmaya dönmesi, kişisel ilişkinin kurulabilmesi için icra yoluna başvurulması, çocuğun süreç içerisinde sürekli ebeveynlerinin arasında kalması ve çatışmaya doğrudan şahit olmaya devam etmesi sebepleriyle çocuğun yüksek yararını olumsuz olarak etkileyecek bir sürecin içerisine girildiğinin düşünülmesidir. Bu sebeple uzmanlar tarafından aileler, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili birimlerine yönlendirilebilmekte ve süreç danışmanlık hizmeti dâhilinde test edilebilmektedir.

Yaşanan Problemler:

Uzmanların sorun yaşadıkları konular raporlama süreci ve istihdam şartları bağlamında iki şekilde farklılaşmaktadır.

Uzmanlar raporlama süreçleri bağlamında ilk olarak ebeveynlerle yaşadıkları sorunları dile getirmiştir. Bu problemler zaman zaman ebeveynlerin zihinsel problemleri olabilirken, zaman zaman çocuğu bir savaş silahı olarak kullanıyor olmaları, sürekli olarak karşı tarafı suçlayıcı iddialarda bulunmaları ve bu iddiaların ispatının imkânsız olması, kendilerine ilişkin detay bilgileri uzmanlardan saklıyor olmaları (yeniden evlenmeyi düşünme, işten çıkarılmış olma vb), ebeveynlerin her sorunu mahkemede çözmeye çalışıyor olmaları şeklinde tanımlamışlardır.

Değerlendirme sürecinde uzmanların problem yaşadıkları durumlardan biri ebeveynlerin çocukları bir taraf haline getirme çabalarıdır. 3. katılımcı “...Özellikle bu mahkeme süreci bir kazan-kaybet durumu yaratıyor. Dolayısıyla insanlar bir şekilde o kazanma

stratejisiyle hareket ediyor, bu da çocukları her türlü etkiliyor...(Erkek-Pedagog-36)” cümleleriyle buna ilişkin uzmanların ortak görüşünü özetlemiştir. Çatışma, maddi sıkıntılar gibi problemlerin mevcut olduğu dosyalarda uzmanlara göre ebeveynler çocuklarını kullanılmaya çalışmaktadır ve bu süreç çocuğu yıpratmaktadır. Aynı zamanda uzmanlara göre ebeveynler, görüşmelere ilişkin ciddi bir direnç gösterebilmektedir. Uzmanlar bu durumun zaman zaman yaptıkları işin ebeveyn tarafından önemsenmemesine, zaman zaman da ebeveynlerin birbirlerini cezalandırma yöntemi olarak bu durumu kullanmasına bağlamaktadır.

Uzmanlar kök ebeveynlere ilişkin yaşadıkları sıkıntıyı boşanmaya ve çocuğun velayetine ilişkin gösterdikleri dirençle ilişkilendirmiştir. Kök ebeveynler velayeti istemeleri durumunda karşı tarafın torunlarına asla bakamayacağını iddia ederek suçlamalarda bulunabilmekte ya da kendilerinin ve çocuklarının torunlarına ilişkin sorumluluk almasını istemedikleri durumlarda torunlarının velayetinin karşı tarafa verilmesi için örtük bir çaba sarf ederek süreci zorlaştırabilmektedir.

Uzmanlar yardımcı tanık beyanı almaya ilişkin de sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir. *“...Fiziksel koşullar daha iyi olsaydı ve yasal çerçeve izin verseydi, ben mesela yardımcı tanık beyanı almayı çok isterdim. Arasınlar, mektup yollasınlar. Hani kendi şahitliklerini onlarda çok güzel uyguluyor, çokta sağlıklı oluyor. İsterdim ama bu sistemde yapılamıyor. Bizim yasalarda çevremizde müsait değil. Hani yasal çerçevede biz gidip bu konuda bilgi alabiliriz, ama “ya arkadaş sen gidip nasıl benim çocuğumun öğretmeniyile konuşursun” dese başımıza ne geleceği konusunda hiçbir fikrimiz yok. Çünkü mahkeme bize gidin bununla ilgili de bir görüşme yapın demiyor, orda bizim aldığımız bir inisiyatif var ve bunun sınırları her Türk işinde olduğu gibi kısıtlı ve belirsiz...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41)”* diyerek 4. katılımcı yardımcı tanık beyanlarına ilişkin isteğini ifade etmiştir. Bu anlamda uzmanların sistemden ve hakimlerden kaynaklanan sebeplerle bilgi toplamaya yönelik sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Uzmanların istihdam şartlarına ilişkin yaşadıkları sıkıntıların başında farklı kadrolarda bulunan, farklı mezuniyet alanlarına ve yeterliklere sahip meslek elemanlarının aynı işi yapıyor olmaları gelmektedir. Psikolog, pedagoğ ve sosyal hizmet uzmanı kadrolarının her üçü de genel olarak aynı işi yapmaktadır. 5. katılımcı bu sıkıntılarını *“...Bir rol karmaşası yaşıyoruz biz üçümüz aynı işi yapıyoruz psikoloğ, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı. Yani mesela Amerika’daki sistemde şöyle yapıyorlardı: psikoloğ tamamen değerlendirici noktasındaydı testler ağırlıklı, vakayı yöneten sosyal hizmet uzmanı*

olurdu. Mesela pedagog olarak çalışan kişi gelişimsel değerlendirmelerde bulunurdu burada rol karmaşası var...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-41)” şeklinde dile getirmiştir.

Uzmanların sorun yaşadıklarını dile getirdikleri bir diğer konu karar mekanizması ve mevzuat ile ilgilidir. Karar vermeye değil yalnızca kanaat bildirmeye yetkili olmaları, bu sebeple hâkimin taktirinin ve onun izin verdiği çerçevenin zaman zaman onların kanaat bildirmelerini zorlaştırdığını ifade eden uzmanların geneli sistem içerisinde tam bağımsız çalışma şansı bulamadıklarını dile getirmiştir. Bunun sebebi olarak da beraber çalıştıkları hakimlerin tavrını göstermişler ve isteseler de değerlendirme çerçevesinde hâkimin bakış açısının dışına çıkamadıklarını dile getirmişlerdir. Uzmanlara göre hâkimlerin talepleri nettir ve hâkim bunun dışına çıkılmasına gerek duymamaktadır. Uzmanlara göre bir dosya incelemesinde ortaya çıkan çok farklı bağlamlar olabilmekte, sürece Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumların dahil olması gerekebilmektedir. Ancak uzmanlar, hâkimden hakime durumun değiştiğini eklemekle birlikte genel çerçevede bu gibi durumların gereksiz görüldüğünü dile getirmiştir. Uzmanlar zaman zaman gerekli gördüklerinde tedbir kararlarına ilişkin kanaat bildirdiklerini ancak yine de durumun tamamen mahkemenin hakiminde kilitlendiğini belirtmiştir. Fakat uzmanların bir kısmına göre hâkimin etkisinin azalmasına ilişkin sistem yavaş yavaş değişiklik göstermektedir. Uzmanlar bu durumu çocuğun katılım hakkı dahilinde Yargıtay'ın yedi yaşının üstündeki çocuğun fikirlerini içeriğinde barındıran sonuçlara imza atmasıyla açıklamaktadır. Uzmanlara göre Yargıtay kararlarının hakimler için belirleyici olması ve puanlarını etkiliyor olması sebepleriyle hakimlerin bu yönde uzman görüşüne başvurma eğilimleri artmaktadır. Bu değişimin de hakimlerde kırılma noktası olacağına ilişkin beklenti, yapılan yorumlar arasındadır. Bunun yanı sıra bazı uzmanlar Türk adalet sisteminde arabuluculuğun olmamasının davaların sayısını ciddi derecede arttırdığını ve bu mevzuat eksikliğinin uzmanların işini oldukça zorlaştırdığını savunmuştur.

Uzmanlara göre bağlı oldukları bakanlık bünyesinde kendileri için gerçekleştirilen hizmet içi eğitimler olması gerektiği şekilde düzenlenmemekte ve uzmanların ihtiyaçlarına karşılık vermemektedir. Bu eğitimler ya uzmanların ihtiyaçları değerlendirilmeden planlanan ya da alanda başka kişilerin gerekli gördüğü fakat uzmanların işlerine yaramayacak olan bilgilerle donatılmış insanların sürekli aynı bilgileri paylaştığı (görüşme teknikleri, empati, iletişim vb.) eğitimlerdir. Uzmanların bu eğitimlere ilişkin herhangi bir sistematığın bakanlık bünyesinde yer almadığına yönelik şikâyetleri vardır. 2. katılımcı bunu “...Hayır zaten gerçekten bu alanda uygulama içerisinde bulunmadığı

için kimse geldiklerinde nasıl bir eğitim verileceğini bilmiyor işte görüşme teknikleri veriyorlar. Bu nedenle ciddi bir sıkıntı hâlbuki alanda gerçekten uygulamayı yapmış insanlar tarafından sizin de ifade ettiğiniz gibi bizim eksikliklerimiz belirlenerek yapılırsa bu eğitimler gerçekten faydalı olur...(Kadın-Psikolog-37)” şeklinde özetlemiştir.

Uzmanlar hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının işe alındıkları dönemde öncelikle mevzuatla ilgili başladığını, bununla beraber değerlendirme yapabilmek adına çeşitli standart testlerin eğitimine ihtiyaç duyduklarını, ülkemiz adalet sistemindeki uzmanlara ilişkin hizmet içi eğitim programlarının bu taleplerden uzak olduğu dile getirilmiştir. Yapılan görüşmede lisans eğitimlerinin ardından mesleğe atılan uzmanların bu mesleğe ilişkin gerekli bilgilere el yordamıyla ulaştıkları ancak bu bilgileri süzme ve eleme şanslarının olmadığı, bu sebeple de zaman zaman doğruluğuna emin olmadıkları detayları kullanmak zorunda kaldıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Uzmanların hizmet içi eğitimlere ilişkin önerisine bakıldığında bu durumun daha çok süpervizyon sistemiyle kendileri için faydalı olabileceği görüşü ağırlıktadır. Uzmanların hizmet içi eğitimlerini kendi aralarında tartışma usulü ile yapmalarının onlar için daha sağlıklı olacağı, spesifik konularda farklı alan uzmanlarından süpervizyon eğitimlerinin alınmasının gerekli olduğu ortak olarak dile getirilen noktalardandır.

Uzmanlar içerisinde buldukları sistemde değiştirmek istedikleri birçok noktaya parmak basmıştır ve bunların başında öncelikle iş yerlerinin fiziki şartları gelmektedir. Uzmanların adliye ortamında kendilerine ait bir odalarının, masalarının, bilgisayarlarının bulunmaması sebebiyle iş yerine bağlanma gibi makro sorunlardan raporları hazırlama sürecinde yaşadıkları mikro sorunlara kadar birçok sorunla karşı karşıya geldikleri ifade edilmiştir. Uzmanlar görüşmeleri duruşmaların olmadığı zamanlarda duruşma salonlarında, duruşma olduğu zamanlarda ise adliye koridorlarında ya da adliye kafeteryasında gerçekleştirmek zorunda olduklarını belirtmiş ve istisnasız hepsi bu durumun kendileri için bir dezavantaj olduğunu bastırarak dile getirmiştir. 1. katılımcı bu konuya ilişkin sıkıntısını “...Bir kere gerçekten burada çok zor şartlar altında çalışıyoruz. Özellikle bizim özel görüşmeler yaptığımız için ayrı özel bir odamızın olmasını, herkesin ayrı bilgisayarı olmasını, çünkü raporlaştırma sürecinde sıkıntı yaşıyoruz bir tane bilgisayarımız var. Kâtip arkadaşlardan biri boşsa onun bilgisayarına oturuyoruz veya akşam evde yazmaya çalışıyoruz özel hayatımızdan da çalmış oluyoruz ayrıyeten. Özel bir odamızda hepimizin özel bilgisayarının, masasının olduğu ortamda çalışmayı veya raporlandırdıktan sonra da rahatlıkla değerlendirmemizi yapabileceğimiz bir ortamın sağlanması bu bizim işimizi daha çok kolaylaştırırdı...(Kadın-Sosyal Çalışmacı-25)”

şeklinde dile getirmiştir 4. katılımcı ise “...*En başta bir tanesi emin ol şurada fiziksel koşulların bu kadar kötü oluşu o sürecin hepsini etkiliyor olması. Yani insanlar kiminle görüşeceğini merak ediyorlar, bir odası olsun bekliyorlar ve kafeteryada görüşme yapıyor olman senin saçma sapan biri olarak algılanmana yol açıyor...(Erkek-Pedagog-36)*” diyerek fiziksel koşullara ilişkin sıkıntısını ifade etmiştir.

Uzmanların bir kısmı işe alım kriterlerinin değişmesi gerektiğini, cari atamadan çok mülakat ile alıma geçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ancak uzmanların mülakattan kastettikleri çocuğa yaklaşım, empati becerileri, çocuk gelişimi, mesleki yetkinlik gibi özelliklerin ölçülebildiği, işe alımdan sonra bir süre staj içeren ve sonrasında bir deneme süresi olan personel alımı şeklinde bir mülakattır. 2. katılımcının görüşünü “...*Öncelikle KPSS ile alım tek başına yetmez mutlaka bir mülakat sınavına sokardım. Adli sistem diğer sistemlerden çok farklı ben diğer sistemlerde de çalıştım gerçekten burası çok daha uzmanlaşmayı gerektiren bir dal. Mutlaka standart memur alımları mülakatını kastetmiyorum bir mesleki mülakat yapacak bir ekip kurulmasını isterdim. Mülakat sonrası alınmalarını isterdim, daha sonra en az altı ay mutlaka bir mahkemede bir sorumluluk bir görev vermeden mahkeme ortamını görerek meslek elemanının yanında nasıl okullarda staj yapıyoruz, adliyede de bu süreci görmelerini yaşamalarını isterdim, aynı zamanda da bir eğitim programı hani adliye sistemini tanıma mesleki kararlarını yerine getirirken ki süper vizyonun boş kalmaması için bir yandan staj gibi düşünün, bir yandan staj teorik destekle katkı. Bunu yaptıktan sonra mahkemelere atanmalarını isterdim...(Kadın-Psikolog-37)*” şeklinde dile getirmiştir. Bu şekilde hem daha adil hem de çocuğun yüksek yararı açısından daha sağlıklı velayet sonuçlarının ortaya çıkabileceği görüşme yapılan uzmanlar tarafından iddia edilmektedir.

Sisteme ilişkin yapılan bir diğer eleştiri de farklı disiplinlerin bir araya gelerek bir ekip oluşturulması ve velayete ilişkin kararların mesleki tartışma ortamlarında elde edilen sonuçlarla verilmesi gerekliliği üzerinedir. Mevcut sistemin çocuğa dokunmadığı eleştirisini yapmaktan kaçınmayan uzmanlar, zaman zaman bu vakaların yalnızca ‘iş olsun diye’ değerlendirildiğini dile getirerek, sistemin yurtdışı standartlarını revize etmeden, ülkemiz şartlarına uyarlamadan, tepeden inme getirildiğini ve sonrasında çıkan sorunların çözümü adına kaplumbağa hızında ilerleme yapıldığını ifade etmişlerdir. Raporların problem yaşanması durumunda iletilmesinin mümkün olacağı bir üst komisyona ihtiyaç duyulduğu vurgusu da uzmanlar tarafından yapılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar betimlenecek, ilgili literatür eşliğinde yorumlanarak tartışılacaktır.

Uzmanlarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlardan ilki dosyaların uzmanlara geliş yöntemine ilişkindir. Dosyalar uzmanlara ön inceleme aşamasındayken ya da ara karar sürecinde hakimler tarafından yönlendirilebilmektedir. Bu konuya ilişkin Bow ve Quennell (2004) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında ise dosyaların uzmanlara yüksek oranda hakimler tarafından yönlendirildiği, ancak %12'sinin ebeveynlerin talebi üzerine geldiğini belirtilmiştir. Ülkemiz hukuk sisteminde ebeveynlerin velayet değerlendirmelerine ilişkin bağımsız bir talepte bulunması mümkün olmamaktadır. Süreç, hâkimin gerekli görmesiyle başlayabilmektedir.

Hakimler tarafından yönlendirilen dosyalarda uzmanların raporlandırma sürecinde harcadıkları süreye ilişkin sonuç ise bu sürenin ortalama bir iş günü aldığı şeklindedir. Ackermen ve Ackermen (1997)'in çalışmalarında uzmanların raporlandırma süreci için harcadıkları süre ortalama 21,1 saat olarak belirtilmiştir. İki çalışma arasında kıyaslama yapıldığında Ackermen ve Ackermen'in çalışmasında ortaya konulan "raporlar için harcanan süre" bu çalışmada ortaya konulan "raporlar için harcanan süre"den yaklaşık olarak üç kat fazladır. Bu bağlamda değerlendirme yapılacak olduğunda rapor hazırlama sürecinde harcanan sürenin değerlendirmeye alınan bulguların yoğunluğu ile paralel olduğu düşünülmektedir. Ackerman ve Ackerman (1997) çalışmalarında uzmanların raporların içeriğinde çok farklı kaynaklardan bilgilere ulaşarak kanaat bildirdikleri belirtilmektedir. Bu çalışmada ise rapor içerikleri genel olarak ebeveyn görüşmeleri sonucunda elde edilen bulgularla kısıtlı kalmaktadır.

Velayete ilişkin değerlendirmelerin içeriği mahkemede görevli uzmanlara göre ve mahkemede görevli uzman sayısına göre değişiklik göstermektedir. Üç uzmanın birlikte çalışarak disiplinlerarası bir bakış açısıyla hazırladıkları raporların daha kapsamlı hem çocuğa hem ebeveynlere hem de sosyal çevreye ilişkin daha ayrıntılı bilgiler içerdiği ve daha doğru tespitlerin yapılabildiği düşünülmektedir. Bu nedenle farklı disiplinlerin bir arada çalıştığı sistemin çocuğun yüksek yararı için daha faydalı olacağını ve tercih edilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yurt dışında, velayete ilişkin değerlendirmeler üzerine çalışan uzmanlar tek başına çalışıyor olmalarına rağmen, çok fazla ve ayrıntılı şekilde yardımcı kaynak verilerine başvurdukları ve bu verilere ulaşabildikleri incelenen çalışmalarda göze çarpmaktadır (Austin, 2002; Bow ve Quennell,

2004; Lufhtman vd., 2005). Terapistlerden öğretmenlere, servis şoförlerinden aile sosyal hizmet uzmanına kadar gerçekleştirilen birçok görüşme sayesinde velayete ilişkin değerlendirmeler, zaten farklı disiplinlerin bir araya getirildiği bir veri toplama yönteminin ardından raporlandırılmaktadır.

Uzmanların raporların içeriğinde olması gereken bilgilere ilişkin vermiş oldukları yanıtlar değerlendirildiğinde, hepsinin ortak kullandığı başlıklar olmakla birlikte ayrışan başlıkların mevcut olduğu ve bu başlıkların hem uzmandan uzmana hem rapordan rapora değişiklik gösterebildiği sonucu elde edilmiştir. Adliye sisteminde raporların içeriğinde olması gereken veri toplama yöntemlerine ilişkin genel bir standart olmamakla birlikte, uzmanların kendileri için de oluşturdukları bir standart veri toplama sistemi bulunmamaktadır. Uzmanlar bu durumu her dosyanın birbirinden bağımsız olması ve her dosyanın ihtiyacının birbirinden farklı olması ile açıklamaktadır. Ancak Buz ve ark. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada uzmanların kullandığı ortak bir rapor formatı olmayışının bir eksiklik olduğu belirtilmiştir. Bow ve Quinell (2004)'in çalışmalarında, velayete ilişkin değerlendirme sürecinde gördükleri eksiklikler sebebiyle velayeti objektif olarak değerlendirebilmek, raporun biçimini ve kapsayan alanlarını standartlaştırabilmek, değerlendirme sürecinde kullanılan prosedürleri, çocuklar ve yetişkinler için uygulanan testler dahil olmak üzere analiz için kullanılması gereken ilgili verilerin toplanmasını sağlamak, ebeveyn çocuk gözlemlerinin yapısını netleştirmek ve yardımcı veri kaynaklarının kullanımını netleştirmek için bir kontrol listesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bricklin ve Marshall (1995) da buna benzer sonuçları listelemiştir. Ancak böyle bir kontrol listesi ya da standart bir uygulama ülkemiz adalet sisteminde bulunmamaktadır. Bu bulgulara ilişkin bir yoruma varıldığında, uzmanların bu varsayımlarına ilişkin kaygılarına hak verilmekle birlikte, hem süreci daha sistemli hale getirmek, hem uzmanların işlerini kolaylaştırmak, hem standart veri toplamanın gerekliliklerini belirlemek, hem de çocuğun yüksek yararının gerçekten sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan verilerin gözden kaçmasını engellemek için belirli paternlerin (örn. ev ziyaretleri) zorunlu tutulduğu, diğer yardımcı kaynak verilerine, yapılan ihtiyaç analizi sonucunda karar verilen "kaba" düzeyde bir standart rapor formatının/kontrol listesinin oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bow ve Quennell (2004) veri toplamak için yaygın olarak kullanılan usullerin ve veri toplama içeriğinin, ebeveynlerle yapılan görüşmelerden, beş yaşından küçük çocuklar hariç uygun olan tüm çocuklar ile yapılan görüşmelerden, ebeveynlere uygulanan psikolojik testlerden, çocuklara uygulanan psikolojik ve gelişim testlerinden, ev ziyaretlerinden ve ebeveyn çocuk gözlemlerinden,

yardımcı kaynak verileri için ise terapistlerle yapılan görüşmelerden, okul personeli ile olan görüşmelerden oluştuğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmada elde edilen bilgilerin bir kısmı Bow ve Quennell (2004)'in çalışması ile örtüşüyor olsa da hem elde edilen verinin yeterliği hem de kalitesi açısından ciddi farklılıklar olduğu düşünülmektedir.

Görüşme yapılan uzmanlar arasında ev ziyaretini rutin olarak gerçekleştirdiğini belirtenler bulunmaktadır ancak bu durum bir istisnadır. Uzmanlar ev ziyaretlerini bir gereklilik olarak görüyor olsalar da farklı sıkıntılardan kaynaklı bu ziyareti her raporda gerçekleştirememektedir. Bazı uzmanlar, ev ziyareti gerçekleştirmek için hâkimi ikna çabasına girmek zorunda olduklarını dile getirmiştir. Velayete ilişkin değerlendirmelerde ev ziyaretlerinin önemine ve gerekliliğine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. (Ackermen ve Ackermen, 1997; Quinell ve Bow, 2001; Bow ve Quinell, 2004; Lufhtman ve ark., 2005; Stahl, 2012). Gerçekleştirilen ev ziyaretleri sayesinde evin fiziksel imkânlarının ya da çocuğun sahip olabileceği fiziksel koşulların yanı sıra çocuğun karşılaşılabileceği olumsuz durumlar, ihmal edilme olasılığı, çocuğun ya da ebeveynin sosyal destek mekanizmaları, ebeveyn çocuk ilişkisi gibi birçok konu hakkında fikir sahibi olunabilir. Ev ziyareti demek yalnızca evin fiziksel koşullarını değerlendirmek anlamına gelmemektedir. Bu ziyarette niceliksel bulgulardan çok niteliksel bulgulara önem verilir. Bu nedenlerle velayet değerlendirmeleri yapılırken çocuğun hangi koşullarda bir yaşam sürdüreceğine ilişkin ev ziyareti kapsamında da bilgi toplanması çocuğun yüksek yararını korumak için önem taşımaktadır.

Uzmanların görüşleri ebeveyn ve çocuk görüşmeleri dışında diğer yardımcı kaynaklardan veri toplama işlemlerinin gerekliliği konusunda farklılaşmaktadır. Bazı uzmanlar yardımcı kaynak verilerine gerek duymadan bazı raporların hazırlanabileceğini dile getirirken, bazı uzmanlar yardımcı kaynak verisi toplayamadıkları için sağlıklı karar vermekte zorlandıklarını ifade etmiştir. Austin (2002), uzmanların tartışmalı konuların çözülmesine yardımcı olmak ve ailenin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için önce eksiksiz bir yardımcı kaynak veri seti edinmelerini önermektedir. Ackermen ve Ackermen (1997)'in çalışmalarında velayete ilişkin değerlendirme yapan uzmanların çok fazla materyali gözden geçirdikleri, tek bir değişkene dayalı kanaatlerden kaçındıkları belirtilmektedir. Stahl (2012) da öğretmen, bakıcı, çocuğun sürekli gittiği doktoru gibi kişilerden elde edilecek bilgilerin uzmanlara çocuğa ilişkin önemli veriler sağlayacağını savunmuştur. Her ne kadar yardımcı kaynak verisi elde etmek için zamana, çeşitli olanaklara ve hakimlerin olumlu tavrına ihtiyaç duyulsa da yardımcı

kaynak verilerinin velayete ilişkin değerlendirme sürecinde karara etki edecek önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir.

Uzmanlarla yapılan görüşme sonucunda elde edilen bulgularda uzmanların kanaat bildirirken değerlendirmeye aldıkları standart parametrelerin dışındaki parametreler, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin gözlemlenmesi, bireylerin ebeveynlik yetileri, çocuk odaklı kararlara bakış açıları, ebeveynlerin çocuğun haklarını koruma potansiyelleri, ebeveynlerin evlilik birliği içerisinde aldıkları sorumluluklar, tarafların velayete ilişkin isteklerinin gerçek nedenleri gibi daha spesifik başlıklardır. Bu başlıkların diğerlerinden ayrışıyor olmasının iki sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi raporun içeriğinde bu başlığa ihtiyaç duyulmamasıdır. İkincisi “uzmanın bu verileri toplamaya gerek duymaması”dır. Birinci seçenek farklı raporlar için kabul edilebilir bir seçenektir ki her rapor biricik olduğu için zaman zaman bilgi toplanması gereken ve bilgi toplanabilecek olan başlıklar azalabilir ya da artabilir. Ancak öznel olan ikinci sebep uzmanın kişisel görüşü ve mesleki bakış açısıyla ilgilidir ve bu gibi verileri önemsiz olarak adlandırarak bunlara ilişkin bilgi toplama gerekliliği hissetmeyen uzmanların, çocuğun yüksek yararının korunması adına sağlıklı karar verme ihtimallerinin azaldığı düşünülmektedir. Altındağ ve Sağlam (2012)’a göre mahkemeye sunulan raporların içeriğinde çocuğun içerisinde bulunduğu duruma ilişkin tespitler, çocuğun geleceğine ilişkin öngörüler, çocuğun sağlıklı gelişimi için öneriler bulunmalıdır. Amerikan Psikoloji Birliği (1994)’nin yayınlamış olduğu kılavuzda velayete ilişkin değerlendirmenin odağı ebeveynlik kapasitesi, çocuğun psikolojik ve gelişimsel ihtiyaçları ve sonuçta ortaya çıkan uyum üzerine olmalıdır. Warshhak (1996), velayete ilişkin karar verme sürecinde ebeveynlerin eğilimlerinin, çocuğun cinsiyetinin, ebeveyn çocuk ilişkisinin, ebeveynlik becerilerinin, bakıcı olmayan ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve ebeveynlerin sosyal destek sistemlerinin etkili olması gerektiğini belirtmiştir. Sosyal çalışmacılar için oluşturulmuş velayete ilişkin değerlendirmelerin nasıl olması gerektiğini içeren rehber niteliğindeki kılavuzda da değerlendirmenin içeriğinde ebeveynlik stillerinin, ebeveyn çatışmalarının, aile içi şiddetin, çocuğun gelişiminin ve tercihinin değerlendirmeye alınması gerektiği vurgulanmıştır (Lufhtman vd., 2005). Bow ve Quinell (2004) velayete ilişkin raporların çocuk hakları kapsamında; içeriğinde ebeveynlerin güçlü ve zayıf yönlerini belirtmesi gerektiğini, ebeveynlere ve çocuklara uygulanan testlerin sonuçlarını, incelen belgelerin listesini çocuklar ile yapılan görüşmeleri içermesi gerektiğini ve aile öyküsünün alınmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda bir yoruma varıldığında uzmanların kanaat bildirirken değerlendirmeye alması gereken parametrelerin genel başlıklar altında toplanmasının

ve genişletilmesinin, yardımcı kaynak verilerinin arttırılmasının, uzmanların geniş bir perspektiften değerlendirme yapabilmeleri ve bu sayede belirttikleri kanaatlerde çocuğun yüksek yararını koruyabilmeleri için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Uzmanların çocuğun genel değerlendirilmesi için kullandıkları yöntemlere gelindiğinde görüşme yapılan uzmanların hepsinin farklı yöntemler kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bazı uzmanlar çocuğa ilişkin değerlendirme yaparken yeterlilikleri olsa dahi çocuğa ilişkin test, envanter vb. materyalleri kullanmadıklarını dile getirmiştir. Buna ilişkin açıklamada sebep olarak mekân ve zaman sıkıntısını işaret edilmiştir. Uzmanlar çocuğun gelişimini değerlendirmek için uygun görüşme yöntemleri kullandıkları, zaman zaman resim çizdirdikleri gibi açık uçlu ve net olmayan açıklamalarda bulunmuştur. Çocuğun değerlendirilmesine ilişkin gerçekleştirdikleri görüşmelerde kullandıkları kriterlerin başında “çocuğun gelişimine uygun” kavramı yer alsa da verdikleri detaylar çocuğun yaşına ve gelişimine uygun şekilde yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirilmediği yorumunun yapılmasına neden olmuştur. Görüşme yapılan uzmanlar görüşmeler esnasında genel olarak yapılandırılmış ortamların oluşmadığını, küçük yaş çocuklar ile iletişim kurmakta zorlanmaları sebebiyle fazla görüşme yapamadıklarını, resim çizdirerek onları tanımaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocuk resimleri, gelişimi ve kişilik özellikleri itibarıyla kendini ifade etmede zorlanan çocukların sözlü dilini oluşturmakta, çocukları tanıma adına bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Yavuzer, 2016). Ancak çocuğun çizdiği resimlerle projektif olarak ciddi öneme sahip bilgilerin elde edilme ihtimali yüksek olsa da bu sürecin öncesinin ve sonrasının belirli şekilde yapılandırılmış olması ve konuya ilişkin kuramsal bilgiye sahip olan kişilerce değerlendirmelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Stahl (2012), velayete ilişkin değerlendirme yapan uzmanların küçük çocuklar için kullandıkları değerlendirme yöntemlerini kullanmadan önce ilgili alan yazına hâkim olmaları gerektiğini belirtmiştir. Sosyal çalışmacılar için oluşturulmuş kılavuzda velayete ilişkin hazırlanan değerlendirme raporlarında çocuğun gelişiminin değerlendirmeye alınması gerektiği vurgulanmıştır (Lufhtman vd., 2005). Bow ve Quinell (2004), velayete ilişkin raporların ebeveynlere ve çocuklara uygulanan testlerin sonuçlarını ve çocuklar ile yapılan görüşmeleri içermesi gerektiğini belirtmiştir. Uzmanların çocuğu değerlendirmek için kullandıkları yöntemler Lufhtman ve diğerleri (2005)'nin yaptıkları çalışmada ve Bow ve Quinell (2004) tarafından yapılan çalışmada rapor içeriğinde olması gereken çocuğun gelişimini değerlendirmede ve çocukla yapılması gereken görüşmelerden farklılık

göstermektedir. Bu nedenle velayete konu olan çocuğun gelişiminin daha doğru yöntemlerle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Uzmanlar tarafından karar verilme sürecinde değerlendirmeye alınan bir başka başlık ise ebeveynlik kapasitesi olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Uzmanlar çocuğun yüksek yararı paradigmasının aktif rol almasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ancak ebeveynlerin ebeveynlik kapasitesine ilişkin negatif bir ön yargıya sahip olduklarını belirtmektedir. Genel olarak tercih etmek zorunda kaldıkları her iki seçeneğin de aslında çocuğun yüksek yararı için tam olarak uygun olmadığını bilerek zorunlu bir tercih yapmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Türk adalet sisteminde her ne kadar çocuğun yüksek yararı kavramı velayete ilişkin kararlarda çatı kavram olarak nitelendirilse de bu kavramın geleneksel olarak anneye ilişkin pozitif ayrımcılık yapılan kritik yıllar paradigması ön plandadır. Bu durum örtük olarak da olsa ebeveynlerin cinsiyetini ön plana alarak önceliğin anneden yana olması ve annenin uygun olmaması durumunda babanın ihtimal dâhilinde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ise çocuğun yüksek yararından çok toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısını ve ön yargıyı ortaya koymaktadır. Yakın zamanda yapılan çalışmalarda çok büyük araştırma literatürleri, babaların çocuklarının gelişimine yaptıkları olumlu katkıların yanı sıra, baba-çocuk ilişkilerinin kopuk olmasının olumsuz etkilerini belgelemektedir (Lamb vd., 1997). Luftman ve diğerleri (2005) tarafından yapılan çalışmada babaların çocukların erken yaşlarda gelişimine az katkıda bulunmaları sebebiyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında velayete ilişkin kararların annelerin uygun olmayan ebeveyn olmadıkları sürece velayeti aldıkları belirtilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte velayete ilişkin değerlendirmelerde “kritik yıllar” paradigması yerine “çocuğun yüksek yararı” paradigmasının ön plana çıktığı, yapılan çalışmalarda görülmektedir (APA, 1994; Bow ve Quinell, 2002; Bow ve Quinell, 2004; Serdar, 2008; Altındağ ve Sağlam, 2012; UNICEF, 2013). Bu bağlamda ülkemizde ortak velayete ilişkin hukuki bir alt yapının olmaması, boşanmış olsalar velayetin ebeveynlerin ortak sorumluluğuna bırakılması ihtimalinin olması, sebebiyle “çocuğun yüksek yararı” paradigmasının tam olarak uygulanmadığı, seçim yapmak zorunda kalındığında “kritik yıllar” paradigması dikkate alınarak “annelere yönelik pozitif ayrımcılık” yapıldığı düşünülmektedir. Bu pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilen olgu aynı zamanda toplumun kadınlara biçtiği rol ile paralel işlemektedir. Bu durum da eşitlik ilkesi ile ters düşmektedir. Bu sebeple çocuğun yüksek yararının tam olarak gerçekleştirilebilmesi adına uygun olması durumunda ortak velayetin de seçenekler dâhilinde yer alması için hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Uzmanlar adliye ortamındaki fiziksel koşulları sebebiyle birçok problemle karşı karşıya geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu problemlerin başında velayete ilişkin değerlendirme yapmak üzere gerçekleştirdikleri görüşmeler için adliye içerisinde uygun bir ortamın bulunmaması gelmektedir. Bu durum hem uzmanların motivasyonları, hem ebeveynlerin bakış açıları, hem de çocukla yapılacak olan görüşmelerin doğru yapılandırılması açılarından ciddi handikaplar içermektedir. Bu sebeple bu sorun çözülmediği sürece uzmanlardan iyi kalitede işler beklemenin ve buna ilişkin onları sorgulamanın doğru olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer problem olan uzmanların mesleklerine ilişkin karışıklık sebebiyle uzmanların işe alım kriterlerinde olması gereken ve mesleklerini uygulamaları açısından gereken ön bilgiyi içeren mülakat sisteminin gerekli olduğu, bu bağlamda çocuğa gerçekten dokunabilmek adına çocuğa ilişkin daha fazla bilgi ve donanıma sahip meslek elemanlarının devreye girmesinin ve daha multidisipliner bir çalışma sistemiyle çocuğun yüksek yararını en iyi şekilde karşılayacak bir karara olanak sağlanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra uzmanlar, mesleki gelişimleri ve konuya ilişkin dünyadaki çalışmalarını takip edebilmek adına çeşitli hizmet içi eğitimlere ihtiyaçları olduğunu dile getirmişlerdir. Kılıç (2013) tarafından yapılan bir çalışmada uzmanlara verilen hizmet içi eğitimlerin velayete ilişkin başlıklardan uzak olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Görüşme yapılan uzmanların da yapılan hizmet içi eğitimlere görüşleri bu bulgu ile paraleldir. Bu sebeple uzmanlara yönelik hizmet içi eğitimler planlanmadan önce bir ihtiyaç analizinin yapılması ve bu ihtiyaç analizinde başrolü uzmanların almasının gerektiği, böyle gerçekleştirilen bir hizmet içi eğitim programının amacına yönelik olabileceği düşünülmektedir. Uzmanların problem yaşadıklarını dile getirdikleri bir diğer durum ise her üç uzmandan beklenen raporun aynı özellikleri taşımasına yöneliktir. Bu durumun uzmanların mezuniyet alanlarındaki farklılıklar değerlendirildiğinde mesleki yetkinliklerinden uzak bir sistem olduğu düşünülmektedir. Akyüz (2015)'e göre Anayasa çerçevesinde toplumun temel taşı olarak bahsedilen aile kavramı için uygulamada ciddi, bütüncül, geniş kapsamlı ve farklı disiplinleri bir araya getiren ve sorumlu kılan bir aile politikasının olduğu söylenemez. Bu kapsamda;

- Var olan sistem yerine her uzmanın mesleki bilgisinden farklı boyutta yararlanarak, uzmanın fikrinin kendi mesleki bakış açısıyla alınmasının ve ortak bir kararın ortaya konulmasının çocuğun yüksek yararı bağlamında daha uygun olacağı; aynı zamanda uzmanların ve ailelerin gerekli gördüklerinde başvurabilecekleri, ailelere ilişkin yaşanan sorunların çözümü bağlamında

- çalışacak olan bir üst komisyon oluşturulmasının aile bağlamında ve çocuk özelinde daha sağlıklı kararlar verilmesine destek olacağı düşünülmektedir.
- Farklı ülkelerin adalet sistemleri içerisinde yer alan, anne-babalar arasındaki tüm uyumsuzlukların giderilmesi, boşanma sonrasındaki düzenin oturması, anne babaların çocuk için uymaları gereken kurallara uyulmaması durumunda bağlayıcı kararlar alınması adına oluşturulan Anne-Baba Koordinatörlüğü'nün (Stahl, 2012) ülkemiz standartlarına ve ihtiyaçlarına uyarlanarak adalet sistemi içerisine alınmasının uygun olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler:

Ankara Üniversitesi Etik Kurulu 23.01.2017 tarih ve 2 sayılı toplantı 21 numaralı karar ile araştırmanın etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (2003) (K.N.:4787).
- Ackerman, M. J. ve Ackerman, M. C. (1997). Child custody evaluation practices, a 1996 survey of psychologists, *Heinonline, Citation: 30, Fam. L.Q.* 565.
- Akyüz, E. (2015). Çocuk Hukuku "Çocukların Hakları ve Korunması", Pegem Akademi, 4. Basım.
- Alexander, S. J. (1977). Protecting the child's rights in custody cases, *The Family Coordinator*, Vol. 26, No. 4, *The Family and the Law* (Oct., 1977), pp.377-382.
- Altındağ, Ö. ve Sağlam, M. (2012). Boşanma sürecinde çocukların haklarının belirlenmesi ve korunmasında aile mahkemesi uzmanlarının rol ve işlevleri, Uluslar Arası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- APA - American Psychological Association (APA) (1994). Guidelines for child custody evaluations in divorce proceedings, *family law quarterly*, 29, No. 1, Special Symposium on Working with Mental Health Professionals (Spring 1994), pp. 51-62.
- Austin, W. G. (2002). Guidelines for utilizing collateral sources of information in child custody evaluations, *Family Court Review*, 40 No. 2, April 2002 s.177-184.
- Bayer, A. (2013). Toplumsal yapıda aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013/2 yıl: 4 cilt: IV, 8.
- Bilici, A.B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, Cilt: XVIII, Sayı: 2 Sayfa: 79-110.

- Bow, J.N. ve Quinnell, F.A. (2004). Critique of child custody evaluations by the legal profession, *Family Court Review*, vol. 42 no. 1, January 2004 1 15- i27.
- Bow J.N. ve Quinell, F.A. (2002). A Critical review of child custody evaluation reports, *Family Court Review* Vol.40 No:2, April s.164-176.
- Bricklin, B. ve Marshall, J.M. (1995) Bricklin perceptual scales, <http://www.custodyinfopack.com/pdf/InfoPack1BPSCComputerScoringProfile.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- Buz, S., Düzyurt, K. ve Sağlam, M. (2015). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi Örneği, *Toplum Ve Sosyal Hizmet* Cilt 26, 2, Ekim 2015.
- Kelly, J.B. ve Lamb, M.E. (2000). Using child development research to make appropriate custody and access decisions for young children, *Family And Conciliation Courts Review*, 38 no. 3, July 2000 297-31 1.
- Kılıç, Ç. (2013). Aile mahkemelerinde görev yapan uzmanların hizmet içi eğitim ihtiyacı, *AHİ Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* (KEFAD) Cilt 14, 2, Ağustos 2013, Sayfa 273-290.
- Kiremitçi, M. (2015). Boşanma Sürecinde Müşterek (Ortak) Velayet Ve Toplumsal Bakış Açısı, Legal Yayıncılık, İstanbul, ISBN:978-605-315-058-9.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). Qualitative inquiry. *Thousand Oaks, CA.*
- Lamb, M.E., Sternberg, K.J. ve Thompson, R.A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment, *Family And Conciliation Courts Review*, 35 NO. 4, October 1997 393-404.
- Luftman, V.H., Veltkamp, L.J., Clark, J.J., Lannacone, S. ve Snooks, H. (2005), Practice guidelines in child custody evaluations for licensed, *Clinical Social Work Journal*, 33, No. 3, DOI: 10.1007/s10615-005-4947-4.
- Martindale, D.A. (2007), Model standards of practice for child custody evaluation, *Family Court Review*, 45 No. 1, January 2007 70–91.
- Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*, 1(1), 1-17.
- Otto, R.K., Edens, J.F. ve Barcus, E.H. (2000). The use of psychological testing in child custody evaluations, *Family And Conciliation Courts Review*, 38 No. 3, July 2000 312-34.
- Polat, O. ve Göldoğan, E. (2015). Uzman görüşünün boşanma davalarında velayetin saptanmasındaki önemi, *TBB Dergisi*, (118).

- Quinnell, F.A. ve Bow, J.N. (2001). Psychological tests used in child custody evaluations, *Behavioral Sciences And The Law* 19: 491-501.
- Serdar, İ. (2008). Birlikte velayet, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 10, Sayı 1, 2008, s. 155-197.
- Stahl, P.M. (2012), *Conducting Child Custody Evaluations: From Basic to Complex Issues*, Edit: Gülsen Erden, İlkiz Altınoğlu Dikmeer, Çiğdem Kurdiaki, *Velayet Değerlendirmeleri: Basitten Karmaşık Konulara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, 2014.
- Tatlıoğlu, K., Demirel, N. (2016) Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: sosyal psikolojik bir değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yılı: 4, 22, Mart 2016, s. 59-73,
- UNICEF (2013). Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı- Sosyal Çalışma Görevlileri için Eğitim Kitabı.
- Warshak, R.A. (1996). Father custody and child development, a review and analysis psychological research, *Behavioral Sciences And The Law*, Volume: 4 Issue: 2 Pages: 185-202.
- Yapıcı, Ş. (2010). Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 5/4.
- Yavuzer, K. (2016). Resimleriyle Çocuk, Remzi Kitabevi, 20. Basım.